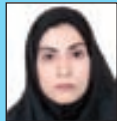

انقلاب و شکوفایی ادبیات کودک

صفیه جمالی
دانشجوی دکتری زبان
و ادبیات فارسی

پیشینه ادبیات کودک در ایران

در تمدن ایرانی اسلامی ما، از میان انبوه مثل ها، چیستان ها، شعر ها، حکایت ها، افسانه ها، داستان ها و بازی های نمایشی که در طول تاریخ به وجود آمده است، کودکان و نوجوانان سهمی در خور داشته اند. به گونه ای که بخش قابل توجهی از ادبیات امروز کودکان و نوجوانان ایران، بازنویسی، بازآفرینی، برگرفته یا ملهم از همان گنجینه موروثی گران بهاست و حتی برخی فیلم های مشهور هالیوودی تحت تاثیر آثاری چون «هزار و یک شب» تولید می شود.

اما آنچه در ادبیات معاصر ما تحت عنوان ادبیات کودک مطرح می شود، گونه ای (ژانری) است که تحت تاثیر غرب در ادبیات ما به وجود آمد و عمری کمتر از صد سال دارد.

به موازات آشنایی ایرانیان با پیشرفت های علمی و صنعتی جهان در سده نوزدهم و بیستم، ضرورت توجه به ادبیات کودک در ایران هم احساس شد؛ به ویژه که تعلیم و تربیت در حال همگانی شدن بود و زمینه را برای ایجاد و رشد چنین ادبیاتی بیش از پیش فراهم می آورد. در واقع از حدود سال ۱۳۰۰ به بعد ادبیات کودکان در ایران مقوله ای تعلیم و تربیتی بوده است اما با شدت گرفتن مبارزات جریان های ضد رژیم شاهنشاهی در سال های پیش از انقلاب و از طرفی جو خفقان آوری که حاکمیت ایجاد کرده بود، ادبیات کودک از کارکرد اصلی خود فاصله گرفت. اگر چه در این دوره نیز برخی آثار متناسب با دنیای کودکان پدید می آمد، اما فشار بیش از حد رژیم پهلوی باعث شده بود مخالفان رژیم برای بیان حرف هایشان به زبان نماد و تمثیل و آثار کودکانه متوسل شوند؛ به گونه ای که در این سال ها، ادبیات کودک بیش از هر زمان دیگر، رنگ و بوی سیاسی داشت و از دنیای واقعی کودکان فاصله گرفته بود.

انقلاب و ادبیات کودک

با پیروزی انقلاب و استقرار نظام جمهوری اسلامی

ایران، در ادبیات کودک نیز تحولات چشمگیری به وجود آمد که برخی از آنها بدین قرار است:

۱- افزایش تعداد عناوین جدید در هر سال: در ۱۱ سال آخر حکومت پهلوی، به طور متوسط سالانه ۱۵۴ عنوان کتاب جدید برای کودکان منتشر می شد حال آن که در ۱۰ سال اول انقلاب به طور متوسط سالی ۲۶۵ عنوان کتاب جدید انتشار یافت که ۱/۷ برابر تعداد کل عناوین جدید نشر یافته در هر سال، در پیش از انقلاب است؛ یعنی در این سال ها در زمینه چاپ کتاب های جدید شاهد افزایش ۷۰ درصدی هستیم. این در حالی است که مشکلات ناشی از جنگ و حصر اقتصادی ایران توسط غرب باعث شده بود، تعداد عنوان های جدید در برخی سال های دهه شصت افت شدیدی پیدا کند.

۲- تغییر قابل توجه نسبت تالیف به ترجمه: آمار ها نشان می دهد که متوسط تالیف در اوج شکوفایی ادبیات کودک و نوجوان در قبل از انقلاب، ۲۶ و متوسط ترجمه ۷۴ درصد بوده است. حال آن که این نسبت پس از انقلاب به ۶۲ درصد برای تالیف و ۳۸ درصد برای ترجمه می رسد. به عبارتی، تالیف پس از انقلاب ۲/۴ برابر قبل از انقلاب (با ۱۴۰ درصد افزایش) و ترجمه نسبت به پیش از انقلاب، نصف شده است. این مقدار افزایش تالیف، در واقع معلول خودباوری و اعتماد به نفسی است که انقلاب به نیروهای جوان داد. البته این موضوع با تمام حسن هایش، زمینه ساز برخی حرکت های شتابزده و خام در بخش ادبیات کودک شد.

۳- ترجمه کتاب هایی با محتوای متفاوت: برخلاف دوره پهلوی، پس از انقلاب ترجمه به سوی نفی سلطه، ایجاد فرهنگ مقاومت در برابر ابر قدرت ها، نمایاندن عمق غنا و شکوه فرهنگ کشورهای جهان سوم و تکریم ارزش های اصیل، الهی و انسانی گرایش یافت و به آثار کشور های شرقی، توجه بیشتری شد؛ نزدیکی فرهنگ آن کشور ها با فرهنگ کشورمان و الهی و ضد استعماری

بودن محتوا از ملاک های مهم برای ترجمه این گونه آثار بوده است.

در این دوره از ادبیات کودک، اقلیت های نژادی چون سرخوستان یا آفریقایی ها، با بیان زبان خودشان با کودکان و نوجوانان ما سخن گفتند و چهره واقعی استعمار و ابر قدرت ها را به آنها نشان دادند و از مبارزات پیگیر و طولانی و خونین خویش با آن غاصبان، برای به دست آوردن حداقل حقوق انسانی خود، داستان ها گفتند.

۴- گرایش به واقع گرایی: پس از انقلاب به دلیل باز شدن فضای سیاسی، خود به خود زمینه تاریخی و سیاسی پیدایش داستان های رمزی سیاسی از بین رفت و بی آن که اقدامی برای کاهش شمار این آثار در ادبیات کودکان و نوجوانان انجام شده باشد، آثار رمزی منحصر به مضامین اخلاقی و در برخی موارد نیز «اجتماعی»، «عرفانی» و «فلسفی» شد که آن نیز در مجموع حجم بسیار ناچیزی از آثار ویژه کودکان و نوجوانان را تشکیل می دهد.

از سویی حماسه هایی که در سال های انقلاب رخ داد، باعث شد نویسندگان حوزه کودک نیز به ثبت خرداها تمایل نشان دهند و طبیعی است که وقتی قصد نویسنده ثبت امانت دارانه واقعیت های بیرونی باشد، واقع نمایی (رئالیسم) بیشتر مورد توجه قرار گیرد. بنابراین آثار داستانی-تالیفی دهه اول انقلاب، اغلب واقع گراست.

۵- مشارکت کودکان و نوجوانان در ادبیات ویژه خود

یکی از پدیده های تاریخ ادبیات کودکان که پس از انقلاب رخ نمود، فراهم آمدن امکان مشارکت کودکان و نوجوانان در نوشتن داستان، سرودن شعر و همکاری وسیع آنها در تولید ادبیات خاص خود بود. به گونه ای که برای اولین بار در تاریخ ادبیات کودکان ایران، جنگ های ادبی با شمارگان قابل توجه منتشر می شد که حدود صد درصد مطالب آن را خود کودکان تولید می کنند و فقط توسط یک بزرگسال گردآوری، تصحیح و تنظیم می شد.